

OVOZ YOZUVI SIFATI USTRIDA ISHLASH

Orif Rashidovich Raximdjanov

o.raximdjanov@dsmi.uz

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Maqolada ovoz yozib olish, fonogramma sifatini aniqlash va unga erishish yo'llari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: fonogramma, makon va zamon, tiniqlik, musiqiy balans, texnik sifat

SOUND RECORDING QUALITY

Orif Rashidovich Raximdjanov

o.raximdjanov@dsmi.uz

Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Abstract: The article talks about sound recording, determining phonogram quality and ways to achieve it.

Keywords: phonogram, space and time, clarity, musical balance, technical quality

Yozib olingan fonogramma sifatini aniqlash yengil bo'lmagan masaladir. Professionallar uchun "yaxshi" yoki "yomon" degan mezonlari kamlik qiladi. Keyingi bosqichlarni aniqlab olish uchun yaratilayotgan barcha tovush obrazlarining barcha kamchiliklarini bilish lozim. Buning uchun fonogrammani bir necha bo'laklarga bo'lib chiqish lozim. Oldindan aytib o'tish kerakki, har bir tashkil qiluvchi parametr bir-biri bilan bog'liq va birini o'zgartirsa, qolganlarini ham o'zgartirish lozim. Masalan, tovushning tiniqligiga makonda joylashuvi va tembr ta'sir qiladi: yorqin va tiniq tembrlar tufayli yaxshilanadi va makon xarakteristikasi kattalashgani sari yomonlashib boradi. Ovoz yozuvi sohasidagi ko'p yillik mehnatlar shuni ko'rsatadiki, yomon ijro etilgan asar hech qachon ovoz yozuvida jozibali va ta'sirli yangramaydi. Chunki sozandalarning nosoz, betartib ijrosi tiniqlikdan mahrum qiladi, ijrochining sozni mukammal egallamagani esa chiroyli tembrlarni chiqara olmasligiga olib keladi.

Fonogrammani baholashning birinchi mezoni makon haqida taassurot ya'ni ovoz yozuvi sodir bo'lgan makon haqidagi taassurotdir. Bu mezon tovush kartinasini kengligini va qay darajada ichkarida joylashganini aniqlaydi. Makoniylik sozgacha yoki sozlar guruhigacha bo'lgan oraliq hissini shakllantiradi. Ovoz yozuvida makoniylikka tovushning qaytgan to'lqinlari va reverberatsiya, uning vaqti va darajasi

o'z ta'sirini ko'rsatadi. Makoniylik yana musiqaning janriga ham bog'liq bo'ladi: musiqiy dramaturgiyaning masshtabi; musiqaning ma'lum zamonga tegishliligi, masalan, o'rta asrlarning grigorian xorali, barokko musiqasi yoki zamonaviy musiqa. Makoniylik hissini shakllantiruvchi reverberatsiya- tovushning hajmini ko'paytiradi, "uchuvchanlik, yengillik" hissini qo'shadi, xuddi ijrochilar soni ko'payganday bo'lib tuyuladi. Ammo reverberatsiyani xaddan tashqari ko'pligi tiniqlikning yo'qolishiga olib keladi: birin-ketin chalinayotgan notalarning "ataka"si "yuvilib" ketadi. Undan tashqari tembr yo'qoladi.

Fonogrammani baholashning keyingi mezon- tiniqlik. Tiniqlik deganda musiqa fakturasining aniq uzatib berilishi, partiturada mavjud musiqiy yo'llarning ajralib turishi nazarda tutiladi. "Tiniqlik" tushunchasiga shu bilan birga agar asar vokal bo'lsa, so'zlar, nutq aniqligi ham kiradi. Tiniqlik, tinglovchi tomonidan tez farqlana olinadigan mezon hisoblansada, ammo ma'lum janrovviy hislatlar har doim ham aniqlik va tiniqlikni talab qilmaydi. Masalan, xor jamoasini yozib olayotganda har bir kuylovchining ovozi ajralib turishi o'rinsizdir. Tiniqlik- ovoz rejissorining mohirligini belgilaydi. Tovush aniqligini makoniylik ustida ishlab turib saqlab qolish, ovoz rejissorligida eng murakkab vazifalardan biridir. Tiniqlikning buzilishiga tembr va makoniylikdagi kamchiliklar ta'sir qiladi. Masalan, diffuz maydonning kattaligi. Tembrning yo'qolishi esa mikrofonlarning noto'g'ri qo'yilganligidan bo'ladi. Signalni dinamik qayta ishlaganda ham tiniqlikni yo'qotish mumkin.

Keyingi muhim mezon- musiqiy balans, ya'ni ansambl yoki orkestr partiyalari o'rtasidagi muvozanat. Ayrim paytlarda katta sozlarning ovoz yozuvida ularning registrlari o'rtasidagi balans haqida nazarda tutiladi. Musiqiy balans partituraning kelib chiqib, kompozitor va dirijor fikri to'g'ri kelishi kerak va pp dan ff gacha bo'lgan nyuanslar saqlanib qolinishi kerak. Ovoz yozuvida yaxshi balansni yaratish qiyin emas, ayniqsa akustik jihatdan bir-biri bilan bog'liq bo'lmagan signallar bilan ishlaganda, ya'ni ko'p kanalli ovoz yozuvini qo'shayotganda. Lekin bu yerda ham omadsizliklarga uchrash mumkin. Oddiy e'tiborsizlikdan tashqari, yomon balansning bir qator obyektiv sabablari bor. Bular: ovoz rejissorining musiqiy madaniyati va didining yetarli darajada rivojlanmaganligi, svedeniya paytida xaddan tashqari baland eshitishi, ovoz rejissorining eshitayotgan makoni va kontrol agregatlarining mukammal emasligi. Ayrim tovushlar ma'lum vaqtdan so'ng ovoz rejissorida "chiqillayotgan soat ta'siri"ni berishi mumkin. Bu ham balansning buzilishiga olib keladi.

Ovoz yozuvidagi keyingi muhim mezon - ovoz va sozlarning tembr. Tembrni uzatib berayotganda tabiiy sozlar tinglovchi tomonidan oson tanib olinadigan bo'lishi kerak. Ammo ko'pgina hollarda sozlarning tabiiy jaranglashi ma'lum maqsadda ovoz rejissori tomonidan o'zgartiriladi. Masalan signalni olayotgan mikrofonning kamchiliklaridan, yoki sozning o'zining kamchiliklarini to'g'rilash maqsadida. Ko'p hollarda tembrni ataydan o'zgartirish yangi tovushlarni yaratish uchun qo'llaniladi.

Masalan, ertaklar, kinofilmlarga musiqalar yozilayotganda. Traktdagi barcha uskunarlar tembrga ta'sir qiladi. Mikrofonni tovush manba'siga yaqinlashtirganda barcha chastotaviy spektrning qabul qilinishi sababli, ancha yorqin tembrga ega bo'lamiz. Biroq, deyarli barcha akustik tovush mabalari ortiqcha tembr tashkil qiluvchilarga ega. Chunki oddiy, tovush kuchaytirilmagan zalda tinglovchining qulog'iga yetib borguncha ularning bir qismi yoqoladi. Shuning uchun mikrofon yaqin nuqtaga, tinglovchi sozni u yerdan hech qachon eshitmaydigan nuqtaga qo'yilsa, o'zgacha tovush qabul qilinadi. Mikrofon skripkaga juda yaqin qo'yilib, yuqori dekaga perpendikulyar yo'naltirilgan holda yozilgan ovoz yozuvi dag'al, keskin eshitiladi. Inson ovozi ham yaqin va to'g'ri og'ziga yo'naltirilib qo'yilgan mikrofondan dag'al va shirasiz bo'lib chiqadi. Ekvolayzer tovushni bezab, boyitib berishi kerak. Ammo uning noo'rin yoki xaddan tashqari ko'p ishlatilishi butunlay teskari oqibatga olib kelishi mumkin: tovush "tor", "grammofonik" bo'lib qoladi. Noto'g'ri korreksiya dan studiya va tovushni yozib olayotgan magnitlenta yoki diskning shovqinini ko'tarishi mumkin.

Navbatdagi mezon - ijro. Bu mezon ovoz yozuvi sifatida katta ahamiyat kasb etadi. Aynan ijro, tinglovchi uchun hal qiluvchi faktor hisoblanib, uni baholaganda intonasiyaning "tozaligi"ga, ansamblning soziga, ijrochining musiqiy sozni qay darajada egallaganiga, asarning talqiniga e'tibor beriladi. Ovoz rejissorining roli bu yerda juda katta, u ijroning ham texnik, ham badiiy jihatlariga o'z ta'sirini o'tkazadi. U turli toifadagi musiqachilar bilan umumiy til topa olishi kerak. Faqat shu yo'l bilangina artistning iqtidorini to'la qonli ochib berish mumkin. Ovoz rejissori bilan artist o'rtasida bir-biriga bo'lgan ishonch hissi bo'lishi kerak: musiqachi uni albatta tushunadi va yordam berishiga ishonib, hech qo'rqmasdan o'zining bo'sh taraflarini ayta olishi kerak. Shu bilan birga hech qachon ijrochining ovoz yozuviga tayyorgarliksiz kelganini kechirish mumkin emas. Ovoz rejissori qo'lida, vaqt o'tgandan keyin ijrochi atang qilib qoladigan ovoz yozuvi chiqishi mumkin emas, buning uchun u doimo ijodiy jamoaga nisbatan, o'ziga nisbatan "qattiq qo'l" bo'lishi lozim. Hozir ommabop bo'layotgan kompyuter musiqasida "ijro" parametrini qanday baholash mumkin? Albatta bunday tovushlar tembr jihatdan effektli, ritm jihatdan juda aniq, lekin bunday ijroni o'n minut eshitgandan so'ng zerikib qolasiz. Bunday tovushlar huddi jonsiz, ularda jonli ijroning asosiy faktori "insoniylik faktori", sozlarda ijroning fizik mehnati yetishmaydi.

Eng o'zgaruvchan mezonlardan biri "texnik sifat" albatta. O'n yil oldingi ovoz yozuvlari hozirda texnik mukammal emas va restavrasiyaga tegishli deb hisoblanadi. Kompakt disklarga yozilishi kerak bo'lgan, radioga uzatilishi kerak bo'lgan fonogrammalarda elektr shovqinlari mavjudligiga yo'l qo'yish mumkin emas. Akustik shovqinlar o'z navbatida studiya shovqinlariga va ijro shovqinlariga bo'linadi. Ijro shovqinlarining fonogrammada yo'l qo'yilishi darajasi quyidagicha aniqlanadi: Ijro

shovqinlariga, agar ular musiqani idrok etishga xalaqit bermayotgan bo'lsa yo'l qo'yish mumkin. Texnik sifatning eng tarqalgan kamchiligi bu - peregruzkaning natijasi. Ovoz rejissorining yozib olgan materialini balandroq, aniqroq eshitmoqchi bo'lishi tabiiydir. Lekin fonogrammani baland eshitganda uning bir qancha mavjud kamchiliklari psixoakustik ravishda sezilmay ketadi. Albatta ovoz yozuvini yaxshilash niyatida uning balandligini ko'tarish befoyda ekanligini endi ish boshlayotgan ovoz rejissoriga ham ma'lum. Aslini olganda, ovoz rejissorligida bu masalada quyidagi qonun qo'l keladi: baland eshitgich kelsa- xalaqit berayotganlarni olib tashla, baslarni ko'tarmoqchi bo'lsang- o'rtadagilarni pasaytir... Agar ovoz yozuvi stereofonik bo'lsa, unda uning yana bir mezonistereokartina sifati baholanadi. Bunda stereobazaning kengligi va to'ldirilganligi, o'ng va chap taraflarning informativligining bir tekisdaligi ko'rib chiqiladi.

"Informativlik" tushunchasi haqida to'xtalib o'tsak. Musiqiy matn aniq, muhim bo'lgan tarkibiy qismlarga va yordam beruvchi, fakturani to'ldirib turuvchilarga bo'linadi. Birinchisiga, masalan, kuy, tinglovchi e'tiborini tortgan narsalar kiradi. Musiqiy matnning yordamchi tarkibiy qismiga turli pedallar, asosiy tovushni takrorlash, beto'xtov garmonik fakturaning figurasiyalari kiradi. Aynan stereobazaning chap va o'ng tomonlarining bir xilda informativligi tinglovchida to'g'ri stereobalans hissini yaratadi, buni indikator ko'rsatayotgan chap va o'ng kanallardan bir hilda kelayotgan signal bilan adashtirish kerak emas. Bu degani, agar asosiy kuy bir sozda yangrayotgan bo'lsa, unda u markazda joylanishi kerak. Agar kuy ikkita sozda galma-galdan yangrayotgan bo'lsa, ular bazaning ikkala tomonidan joylanishi kerak. Sozlarning omadsiz joylashuviga misol qilib "amerikancha" simfonik orkestrning konsertnamo joylashuvini keltirsa bo'ladi. Unda, hamma ohangdor partiyalar-skripkalar, fleytalar, trubalar, zarblilar, arfalar- dirijerdan chapda joylashgan. O'ngda esa ko'p yangraydigan sozlardan faqatgina goboy va violonchellar. Yuqorida sanab o'tganlarimiz, ovoz yozuvini baholashdagi asosiy mezonlardir va albatta vaqt o'tgan sari texnikaning rivojlanishi tufayli fonogrammaning sifatiga bo'lgan talablar yanada ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Киноэнциклопедический словарь.-М., 1986.
2. Комаров С. История зарубежного кино. -М., 1965
3. Замонавий таълим / современное образование 2017, Узбекистан нашриёти.
4. Абулкосимова Х. Основы киноискусства - Т. Национальная энциклопедия Узбекистана, 2009